

NOFILOLOGIK OLIY O‘QUV YURLARIDA INGLIZ TILI LEKSIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Xoliyorov B.H.

*Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti, “Xorijiy tillar” kafedراسi mudiri,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*

Tayanch so‘zlar: xorijiy til, nofilologik ta‘lim muassasalari, talabalar, leksik kompetensiya, autentik materiallar, ESP, maxsus maqsadlarda ingliz tili o‘qitish, fan dastur, syllabus, muhandislik.

Ключевые слова: иностранный язык, нефилологические учебные заведения, студенты, лексическая компетенция, аутентичные материалы, ESP, обучение английскому языку для специальных целей, типовой программа, учебный план, инженерия.

Key words: foreign language, non-philological educational institutions, students, lexical competence, authentic materials, ESP, teaching English for special purposes, curriculum, syllabus, engineering.

Kirish. Chet tillarni o‘rganish nafaqat talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi, balki ularning o‘z madaniyatlarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Tilni o‘rganish talabalarning ingliz tilidan foydalanish ko‘nikmalarini oshiradi. Xorijiy tillarni o‘rganish tinglash qobiliyatini va xotirani oshiradi, tahlil qilish imkoniyatini kuchaytiradi, muammolarni hal qilish va mavhum tushunchalar bilan ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Bu esa o‘z navbatida boshqa fanlarni o‘zlashtirishni kuchaytirishi ham amalda isbotlangan. Shu nuqtai nazardan xorijiy tillarni o‘qitish va o‘rgatishga O‘zbekiston Respublikasida ham davlat ahamiyatiga molik dolzarb vazifa sifatida qarab kelinmoqda. Xorijiy tillarni rivojlantirishga doir muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, mustaqillik yillaridan boshlab mamlakatning har ikkala rahbari ham ushbu masalaga jiddiy e‘tibor bermoqda. Sohaning rivojlanishi tegishli me‘yoriy hujjatlar vositasida isloh qilinib borilayotganligi, mazkur soha vakillarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlanayotganligi fikrimizning yaqqol dalilidir.

Adabiyotlar sharhi. O‘zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti tomonidan 2012-yildan boshlab Xalq ta‘limi vazirligi, Oliy va o‘rta maxsus

ta'lim vazirligi va Moliya vazirligining chet tillar o'qituvchilari va muallimlariga qonun hujjatlari bilan belgilangan rag'batlantiriluvchi to'lovlar va qo'shimchalarni hisoblashda, ularning lavozim maoshlari tarkibiga kiritgan holda qishloq joylarda joylashgan ta'lim muassasalarida ularning tarif stavkalariga 30 foiz va boshqa ta'lim muassasalarida 15 foiz stavkalari miqdoridagi har oydagi qo'shimchalar qo'shib berishni belgilanishi O'zbekiston respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan 2021-2022-o'quv yilidan boshlab ta'lim muassasalarining kamida C1 darajadagi milliy yoki unga tenglashtirilgan mos darajadagi xalqaro tan olingan sertifikatga ega xorijiy tillar (ingliz, fransuz, nemis, ispan, italyan, arab, xitoy, yapon, koreys, turk, fors, pushtu, dari, urdu, hind) o'qituvchilariga ularning bazaviy tarif stavkasiga nisbatan har oylik 50 foiz miqdorida qo'shimcha ustama haqi to'lab borilishi, 2022/2023 o'quv yilidan boshlab oliy ta'lim muassasalarining magistratura mutaxassisliklariga hamda oliy ta'limdan keyingi ta'lim ixtisosliklariga tanlovlarda milliy yoki unga mos darajadagi xalqaro sertifikatga ega shaxslar ishtirok etishi tartibi joriy etilsin. Bunda, filologiya yo'nalishlari bo'yicha kamida C1 darajadagi milliy yoki unga mos darajadagi xalqaro sertifikat, nofilologik yo'nalishlari bo'yicha esa B2 darajadagi milliy yoki unga mos darajadagi xalqaro sertifikat talab etilishi xorijiy til fani sohasi o'qituvchilariga hamda sohaning boshqa vakillariga ko'proq izlanish olib borish vazifasini qo'yimoqda.

Jahon tajribasida nofilologik oliy o'quv yurtlarida ingliz tili o'qitish-maxsus maqsadlarda ingliz tili o'qitish (English for Specific Purposes-ESP)da turli izlanishlab olib borilib takomillashtirib kelinmoqda. Xatchinston va Vaters tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, maxsus maqsadlarda ingliz tili o'qitish (keyingi o'rinlarda ESP) til o'qitishning muhim turlaridan biri hisoblanadi. Ular ESPni mutaxassislik fanlarini, aniqsa texnikaga yo'naltirilgan ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'rgatish, shuningdek, olimlar uchun fan so'zlari va grammatikasi masalalariga urg'u berishadi. Tez va samarali o'rganish tamoyillariga ko'ra tilni o'rganishning boshqa shakllaridan farq qilmaydi. Bu talabanning ehtiyojlariga asoslangan va o'rganishning o'ziga xos va aniq sabablari bilan yo'naltirilgan tilni o'rganishga nisbatan yondashuvdir .

Muhokama. Avvalgi tadqiqotlarimizda maxsus maqsadlarda ingliz tili o'qitishga batafsil to'xtalganmiz. Xususan, ingliz tilini maxsus maqsadlarda o'qitish yoki ESP (English for Specific Purposes) ingliz tilini ma'lum bir maxsus sohada foydalanishni nazarda tutib o'qitish va o'rganishni anglatadi, bu yerda talabalarning maqsadi ma'lum bir akademik, kasbiy sohada ingliz tilidan foydalanishga yo'naltirilgan bo'lib, u EOP (Ingliz tili kasbiy maqsadlar uchun) va EAP (ingliz tili akademik maqsadlar uchun) kabilardan ajralib turadi .

Nofilologik maqsadlarda leksik kompetensiyani rivojlantirish barcha ko'nikmalar oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot ishimizda leksik kompetensiyani rivojlantirishda autentik materiallarning ahamiyatini

o‘rganishni maqsad qilganmiz. Kompetensiya – u yoki bu soha bo‘yicha bilimdonlik. “Kompetensiya” (lot. *competo* - erishayapman, munosibman, loyiqman) – 1) muayyan davlat organi (mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; 2) u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba. Leksik kompetensiya – bu so‘zlarni tushunishdagi kompetensiya, umumiy semantik kompetensiyaning tarkibiy qismi tushuniladi. Bu borada olib borilayotgan tadqiqotlar ma‘lum bir fan sohasidagi maxsus so‘zlashuvga, autentik matnlarni o‘qish va tinglashga, ixtisoslashtirilgan maqolalar bilan ishlashga, shuningdek, maxsus matnlarni yozishga yo‘naltirilgan ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratiladi.

Xorijiy tillarni o‘qitishda leksik kompetensiyani autentik materiallardan foydalangan holda rivojlantirish masalasi mutlaqo yangi mavzu emas. Bu borada bir qancha xorijiy hamda mahalliy olimlar qator izlanishlar olib borganlar. Jumladan, Nunan va Miller (1995) autentik materiallarni “Til o‘rganuvchilar uchun aniq yaratilmagan yoki tahrir qilinmagan” deb ta’riflaydi. Ularning fikriga ko‘ra autentik materiallar ingliz tilini inglizzabon so‘zlashuvchilar tomonidan qanday qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Bu shuni anglatadiki, maqsadli tildagi kundalik obyektlarning aksariyati autentik materiallar sifatida baholanishi va nafaqat umumiy ingliz tili, balki ESP o‘rganish/o‘qitish uchun ham ishlatilishi mumkin. Autentik materiallar cheklanmagan miqdorda mavjud.

Oldingi tadqiqotimizda qishloq xo‘jaligi yo‘nalishlarda leksik kompetensiyani rivojlantirishda 5 ta moduldan iborat fan dasturini tavsiya etganmiz. Mazkur fan dasturida autentik materiallardan foydalanishga doir qisman yo‘riqnoma keltirilgan. Jumladan, foydali qo‘shimcha materiallar- Imkoniyat bor joyda o‘qituvchilar autentik materiallardan foydalanishga harakat qilishlari kerak. O‘qituvchilar darsda foydalanish uchun autentik materiallarni aniqlash va moslashtirish uchun vaqt ajratishlari shart. Ushbu modulga mos keladigan autentik materiallar matn turlarini o‘z ichiga oladi. Bularning barchasi internetda yoki mahalliy sanoatda mavjud. Har bir modul formativ (autentik) va summativ (pedagogik) baholash topshiriqlarining namunalarini o‘z ichiga oladi. Formativ baholash odamlar, kontekst va maqsadlar to‘g‘risidagi ma‘lumotni o‘z ichiga olishi kerak. Ya‘ni baholashda qo‘yiladigan asosiy mazmun kimga, nimaga hamda nima maqsadda berilayotganligi aniq, real hayotdagi vositalardan olinishi maqsadga muvofiq. Shunga qaramay, leksik kompetensiyani rivojlantirishda autentik materiallarning ahamiyatiga yanada chuqurroq tahlillar vositasida tadqiqot olib borish zaruriyati mavjud. Sababi, yuqorida keltirilganidek, autentik materiallar dars jarayonida yuqori samara berishi bilan bir qatorda, bir qancha noafzalliklari ham mavjud. Ularni to‘g‘ri tanlash, saralash hamda o‘quv jarayoniga tatbiq etishdan avval yaxshilab o‘rganib, mutanosib metodika asosida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Natija. Afsuski, O‘zbekistonda maxsus maqsadlarda ingliz tili o‘qitish tarmog‘i haligacha filologik yo‘nalishlar bilan birlashtirilgan holda o‘qitilmoqda. Nofilologik ta‘lim muassasalarining fan dasturlarida umumiy ingliz tili o‘qitishga doir manba va materiallar bilan to‘ldirilmoqda hamda fan sillabuslariga singdirilmoqda. Shu nuqtai nazardan eng avvalo nofilologik oliy ta‘lim muassasalarining ingliz tili darslarida foydalanishga doir fan dasturlari majmuini yaratish maqsadga muvofiq. Mazkur vazifaning debochasi o‘laroq 2020 yilda O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi O‘zbekiston Davlat jahon tillari universiteti huzuridagi Chet tillarni o‘qitishning innovatsion metodikalarini rivojlantirish Respublika ilmiy-amaliy markazi Britaniya kengashi bilan hamkorlikda “Nofilologik yo‘nalishlarda maxsus maqsadlarga yo‘naltirilgan ingliz tili (English for Specific Purposes, ESP) fani dasturi” ishlab chiqildi. Mazkur tadqiqot dasturida 22 ta ta‘lim muassasasi sihtirok etdi. Jumladan, Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tarkibida “Agrar” domeni tarkibida ishtirok etib, dastur hammualiflari tarkibida faoliyat olib bordik. Dasturda autentik materiallardan foydalanib talabalarning leksik kompetensiyasini rivojlantirishga doir bir qancha yondashuvlar tavsiya etilgan. Mazkur tavsiyalarning muhim jihatlari autentik materiallardan pedagogik maqsadlarda foydalanishda juda foydali bo‘ladi degan fikrdamiz. Ular quyidagilar:

1) Nofilologik oliy o‘quv yurtlaridagi o‘quv dasturlarining negizida tilni o‘rganish va talabalarning tanlagan sohalarida ingliz tilini qo‘llay olishlik o‘rtasidagi bog‘liqlik turadi. Buning uchun talabaniing ingliz tilidagi va shu jumladan bo‘lg‘usi mutaxassislik doirasidagi ehtiyojlari (needs analysis) o‘rganiladi;

2) Aniqlangan ehtiyojlar modullarning maqsad va mavzulariga aylantirilib, ularni egallash uchun imkoni boricha autentik materiallar tanlanadi. Misol tariqasida oladigan bo‘lsak, talabalarga autentik matn sifatida mexmonxona menejeri nomiga yozilgan shikoyat xati beriladi va ular autentik (xayotiy) topshiriq sifatida ushbu shikoyatni asosli ekanligini tahlil qiladilar va unga javob yozishlari kerak bo‘ladi;

3) Autentik (hayotiy) topshiriqlar bo‘yicha o‘qituvchi beradigan ko‘rsatmalar aniq bo‘lishi juda muhimdir. Talabalar matnlarni keng darajada tahlil qilishlari (masalan, matnning tuzilishini tahlil qilish) va keng nuqtai nazaridan (masalan, matndagi bog‘liqliklar, stilistik tanlovlar bo‘yicha) foydali tahlil qilishlari mumkin.

Ya‘ni ta‘lim maqsadlariga erishishda eng avvalo talabalarning ma‘lum bilim amaliyotiga bo‘lgan ehtiyojlari, talabaniing materialni o‘zlashtirish darajasi tahlil qilinishi maqsadga muvofiq. Buning uchun kurs boshida qisqa so‘rovnoma yoki diagnostik test-topshiriqlar shaklidagi o‘tkazish yaxshi samara beradi. Aniqlangan ehtiyojlar hamda talabalniing bilim darajasiga mutanosib materiallar tayyorlanishi, saralanishi, keyin esa sillabuslarga singdirilishi ta‘lim samaradorligini ta‘minlaydi. Materiallarda matnning turli shakllaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni ta‘kidlash mumkinki, nofilologik oliy ta‘lim muassasalarida ingliz tilini o‘qitishda dasturiy ta‘minot, materiallar bazasini

shakllantirishda eng avval ta'lim ehtiyojlarini avvaldan aniqlab olish muhim ahamiyatga ega. Garchi maxsus maqsadlarda ingliz tilini o'qitishda muayyan tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lsada, autentik materiallar bazasini ta'lim jarayoniga singdirish ustida hali ko'p izlanishlar olib borishni taqozo etadi. Bu borada xorijiy ilmiy nashrlarda salmoqli tadqiqotlar olib borilgan. Ularni nofilologik oliy ta'limda ingliz tili leksik kompetensiyasini rivojlantirishga moslagan holda tatbiq etilishi sohaning yanada rivojini kafolatlashi muqarrar.

Adabiyotlar:

1. Why you should study a foreign language. Elektron resurs: <https://www.i-thaca.edu/academics/school-humanities-and-sciences/modern-languages-and-literatures/why-you-should-study-foreign-language#:~:text=The%20study%20of%20foreign%20languages,one's%20own%20culture%20as%20well.> Murojaat sanasi: 28.07.2023
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning 2012-yil 10-dekabrda PQ-1875 son "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. Elektron resurs: <https://lex.uz/docs/-2126032> . Murojaat sanasi: 28.07.2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2021-yil 19-maydagi PQ-5117 son "O'zbekiston respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. Elektron resurs: <https://lex.uz/docs/-5426736> . Murojaat sanasi: 28.07.2023.
4. Hutchinson, T., Walters, A. (1987) - English for Specific Purposes: A learner-centered approach, Cambridge: Cambridge University Press, p-18-19.
5. Xoliyorov.B.H. Qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan yo'nalishlarda ingliz tilini o'qitishda leksik kompetensiyani rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Samarqand. 2021. -20 b.
6. Xoliyorov.B.H. Qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan yo'nalishlarda ingliz tili o'qitishda leksik kompetensiyani rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Samarqand. 2021. -64-70 b.
7. Nofilologik yo'nalishlarda maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili (English for Specific Purposes, ESP) fani dasturi. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti, huzuridagi Chet tillarni o'qitishning innovatsion metodikalarini rivojlantirish Respublika ilmiy-amaliy markazi, Britaniya kengashi, Toshkent 2020. -.27B.

PEZIOME

Mazkur maqolada nofilologik oliy o'quv yurtlarining ingliz tili darslarida leksik kompetensiyani rivojlantirishga doir fikrlar aks ettirilgan. Shuningdek, maxsus maqsadlarda ingliz tili o'qitishda autentik materiallardan foydalanish, ularning amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishdagi ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

PEZIOME

В данной статье отражены представления о развитии лексической компетенции на уроках английского языка в нефилологических вузах. Также обсуждалось использование аутентичных материалов в обучении английскому языку для специальных целей и их значение в организации практических занятий.

SUMMARY

This article reflects ideas on the development of lexical competence in English classes of non-philological higher educational institutions. In addition, the use of authentic materials in teaching English for special purposes and their importance in the organization of practical training were discussed.